

במת קוראים

יגאל עילם: שומר פתאים אדוני

כידוע, מתחלק המין שלנו לפתאים ולשאינם פתאים, וחלוקה זו מתיחסת בעיקר להבנת עולמו הפוליטי של ריבון-העולמים. מזמן צריכים היו הפתאים לעבור מן העולם, הם ומושגיהם המגוחכים על הדרך בה העולם נוהג. אבל משום-מה אין הם הולכים לאיבוד והם חוזרים-וצפים על פני המים יחד עם האמת הזאת שעליה אין הם יודעים לכאורה ולא-כלום.

הירהור מורכב מעין זה ליהו אתי עם קריאה שניה של הספר "שלום לפתע" מאת דוד שחם. איתרע מזלו של ספר זה ויצא ערב מלחמת-יוני. המחבר התמים העלה בכפרו סיטואציה דמיונית שבה מציע נשיא מצרים לממשלת ישראל, באמצעות כתב-חוץ של עתון אמריקאי רב-השפעה, להיכנס למו"מ על חוזה אי-התקפה והגבלת מירון-החימוש בין שני הצדדים העיקריים בסיכוסך הישראלי-הערבי. והנה מתברר כי בישראל אין הממשלה מסוגלת להגיב בחיוב על פנייתו המדהימה של נשיא מצרים. כמובן, הממשלה אינה מסוגלת גם להגיב בשלילה—שהרי מדיניות-החוץ המוצהרת של ישראל היא חתירה לשלום עם המדינות הערביות, והכל יודעים כי הערבים הם שאינם רוצים בשלום עם ישראל ומטרתם המוצהרת היא להשמיד את מדינת-ישראל. אך מה לעשות כאשר נשיא מצרים מצהיר כי הוא מוכן לוותר על כוונתו להשמיד את ישראל ומציע חוזה אי-התקפה...

וכאן צייר המחבר התמים, בקווים מדויקים ומופרים עד-להדהים, את המבוכה, העצ-בנות והדאגה שנגרמו להנהגה הישראלית כתוצאה מיזמתו הלא-צפויה של נשיא מצרים. בסופו של דבר מתמסמס הענין כולו ופוקע תוך כדי התלקחות מחדשת בגבול הסורי, עם שישראל משתלטת על שטחים חדשים ומפנה אותם רק בלחץ המע-צמות הגדולות והאו"ם. הבשורה העיקרית בספר נשמעת דווקא מפי ראש-הממשלה של ישראל (ששורטט כאן בדמות המנוח אשכול): "נדמה לי שצריך עוד להקדיש מחשבה לכל הענין הזה של השלום. נדמה לי שאנחנו איננו מוכנים עדיין לקראתו. לפעמים נראה לי שלשלום צריך להתכוון, הייתי אומר צריך להתאמן, כמו שמתאמנים לקראת מלחמה".

"שלום לפתע" יצא, כזכור, ערב מלחמת-יוני. כיון שכך, כמעט אפשר היה לראות בו קוריוז ספרותי; וכך אמנם התיחסו אל הספר באחד מעתוני-הערב שלנו: מעשה בסופר תמים, דוד שחם, שכתב ערב אחד על שלום-לפתע ולמחרת השכים בבוקר אל מלחמה-לפתע... חה, חה, חה... שנתיים לאחר הופעת הספר ולאחר המלחמה שוב העלו את "שלום לפתע" על הכוונת של "קשת" וירו בו חץ, אמנם מאוחר אך לפחות ממורט. וכליכך למה? למה לקטול סוס מת? האין זו אכזריות-לשמה? לא דווקא. הסוס, כנראה, לא מת, ולא עוד אלא הוא מבעט ומבעט כהלכה. נס נעשה לסופר הת-מים: ספרו קם מן האפר, ממש הפך אקטואלי, אקטואלי הרבה יותר מספרי-המלחמה שהציפנו למחרת המלחמה. כאשר שורות אלו נכתבות מתלבטת ממשלת ישראל

בסוגיית התשובה ליוזמת־השלום האמריקאית הכרוכה בתכנית־רוג'רס, לאחר שנאצר השיב עליה בחיוב והעביר את הכדור לישראל. הסיטואציה הריאלית, בקוויה הכלליים, כמו נלקחה מספרו של מחברנו התם. מה מתרחש פה, לעזאזל? האמנם גם המציאות הפוליטית שלנו היא מציאות של פתאים? אבל הרי זו המציאות—אותה מציאות שבשמה בא מ. ל. בגליון מב של "קשת" ללגלג על המחבר הפתי ולהציע לו "להרהר שנית ביסודות הפסיכולוגיים וההגותיים של התיזה ההיסטורית שלו". והרי לא נוכל לבוא עכשיו ולומר כי מציאות זו מציגה עתה את מ. ל. כאחד הפתאים... לא נוכל לעשות זאת ולו רק משום כבודו של מ. ל.

הקיצור, במבט־לאחור סבור אני כי עוול לדוד שחם ולספרו "שלום לפתע" כאשר פטרו אותו כמו שפטרו. לגבי רוב הקוראים, וכנראה גם המבקרים, פשוט הקדים הספר את זמנו. הם לא היו ערים כלל לפרובלמטיקה של הספר, פשוט לא היו "מודעים" לה. על כן גם החטיאו את התיזה היסודית של הספר ונטפלו לעניינים שוליים. שהרי עיקרו של "שלום לפתע" אינו בכך שנאצר מסוגל להציע לנו שלום. תיאור "יוזמת השלום" של נאצר (דוד שחם היה זהיר וריאליסטי למדי שלא להציג את נשיא פלסטין התחתית כשוחר־שלום אלא כמי שבא להציע חוזה אי־התקפה או אי־לוחמות בלשון החלטות ח'ארטום, שכידוע נתקבלו זמ־מה לאחר פירסום ספרו של המחבר התמים) אינו אלא בבחינת היפותיזה לתיזה העיקרית. התיזה העיקרית היא שיש, אלא, עם כל רצונה הכן בשלום, כפויה היום על־ידי נהלים והלכני־מחשבה, שנתמצקו ונתמסדו בתקופת המצור הממושך, עד שאולי אין היא מסוגלת לפתוח את הדלת ליוזמת־שלום ממשית. האם זו פרובלמטיקה מדומה לגבי ישראל שלאחר מל־המת־יוני? האם היא רחוקה מן המציאות בה אנו חיים כיום?

ובסופו של חשבון, הצדקתו של ספר מסוג "שלום לפתע" אינה מתמצית בכך שהוא הצליח לקלוע לסיטואציה אמיתית, ואפשר היה לסלוח לדוד שחם גם אם מעולם לא היתה התיזה שלו מגיעה לכלל מימוש במציאות, אך לעומת זאת היתה מעוררת אותנו להתמודד עם בעייתיות אמיתית של חיינו הפוליטיים. אלא שאצלנו אין מסוגלים כנראה להתייחסות כזאת אל ספר הכתוב במתכונת של רומן פוליטי. ועד שאין הדברים מתרחשים מתחת לאפנו, אין עומדים על הבעיה. אילו היתה אצלנו מסורת של "רומן פוליטי", בדומה למסורת הרומן הפוליטי בארה"ב, קרוב־לוודאי שספרו של דוד שחם היה זוכה לקבלת־פנים שונה לגמרי. הבקורת לא היתה יכולה לעבור בשוויון־נפש כזה על הבחנותיו הרקות והקולעות של המחבר לגבי הנעשה מאחרי הקלעים הפוליטיים שלנו. הבחנות שרק בדגם הספרותי של רומן פוליטי אפשר לתת להן ביטוי.

על כן, סבור אני, שגה המבקר החריף של "קשת" שגיאה בסיסית כאשר ניסה לטעון כי לצורך "ההירהורים הפילוסופיים והפוליטיים של המחבר בענין הסיכסוך הישר־אליה־הערבי" אפשר היה "להסתפק במסה בת כ־ריוכך שורות". אלא ניכר בו במבקר החריף שלא ענין זה הוא שהוציא מגדרו אלא דווקא "התיזה" ההיסטורית שדמה לזהות ברומן של דוד שחם. רק מי שהוא בעל־"תיזה" בעצמו יכול להיות רגיש ל"תיזות" היסטוריות אצל זולתו. ומהי "התיזה" של מ. ל.? הוא מה־שקורים "ריאל־פוליטיקאי", מאלה היודעים כי "היסטוריה אינה כוונות טובות, שיחות ודפי נייר חתומים. היסטוריה היא כברת אדמה, אוצרות־טבע, דרכים"... מאלה היודעים כי "סינומו של סיכסוך היסטורי ארך־שנים, פתרונו של מצב מעיק ובלתי־טבעי מעיקרו, באים לאחר שהושם קץ—בפועל־ממש ובמעשה של ממש—לעיוותים המקיימים מצב בלתי־טבעי זה".

גו, באמת. מתי נתבגר אל מעבר למושגים הילדותיים האלה. היסטוריה אולי איננה כוונות טובות, אך ודאי שאינה "כברת אדמה, אוצרות טבע, דרכים". אפשר, כמובן,

לומר כל מיני דברים על ההיסטוריה. אף־על־פי־כן, הדבר החשוב ביותר שיש לומר הוא שהיסטוריה היא בראש־וראשונה עניינם של בני־אדם—היידים וקברצות; ועולמם של בני־אדם אינו מורכב כיום "כברת אדמה, אוצרות טבע ודרכים" וספק אם אי־פעם היה מורכב גורמים אלה, שמעולם לא היו יותר מאשר בבחינת אבזרים בתפאורה ההיסטורית. ולגבי בני־אדם אין בנמצא "מצב טבעי" או מצב "בלתי־טבעי" אובייקטיבי, שבו יש להתחשב ואותו אין להפוך. ולעולם יהיו בני־אדם שואפים, ואף יכולים לשנות מצב שאינם מתחשב בהם די־הצורך ואינם מניח להם חופש התפתחות. וזהו חכמה המצויה בספרו של דוד שחם, ונעדרת במקרתו של מ. ל.

מיכאל אסף: על "אלטנוילנד" בערבית

בחוברת "קשת", המיוחדת לספרות ערבית אחרי 67, פירסם מר נ. ר. רשימה על הופת עת "אלטנוילנד" של הרצל בערבית. וכך כתב: "באמת קשה לראות מה טעם בחרה 'המועצה הציבורית לתרבות ואמנות', הפועלת בחסותו של משרד־החינוך־היהודי־התרבות, בספר זה לתרגמו לערבית בשלב זה דווקא". ובסוף הרשימה הוא נותן תשובתו: "זהו מפעל משונה ותמוה אשר יש בו משום הוכחה נוספת כי אכן קשה מאד פטירתן של אידיאולוגיות שעבר זמנן".

בחור מהדיר תרגום זה מטעם ועדת המיעוטים של המועצה הנ"ל, יורשה־נא לי לתת תשובתי־אני על שאלתו של מר נ. ר.

אין שום ספק כי הסיכוסך הערבי־היהודי, המלווה תעמולת־שנאה נוראה מהצד השני, ייפתר בזמן מן הזמנים. העתיד הוא לשכנות טובה והולכת ולא לשנאה. זוהי אמונת כל יהודי־ציוני שקול. לכן, בעוד מדינת־ישראל מגיבה בשנת 1969 (שנת הופעת התרגום) כאשר הגיבה על השנאה הערבית הפעילה, ותוצאותיה—מעשיה־האיבה, אסור היה לזרוע אחרת של המדינה לשכוח את העתיד, מה שהיה קיים מול החולף. וזאת לדעת: הרצל הוא ענין גדול מאד, יתד ממש, לתעמולת־האיבה הערבית; הוא, בעיני הערבים, ראש־וראשון לציונים. לכן דווקא האוטופיה שלו על חיי שותפות פוריים, בעתיד, בין יהודים וערבים בארץ־ישראל, אוטופיה החושפת את האידיאל הלאומי־האנושי של הרצל—כיום מפלצת בהכרתם של ערבים רבים—צריכה להיות יסוד לכל ספריה שבבית משכיל ערבי על היהודים, כוונותיהם ושאיופיהם. אנו חייבים להגיש ספר כזה לכל ערבי, השואף (ואני בטוח שכזה מצוי גם בהווה), או שישאף, מחר־מחרתיים, לדעת את האמת על הציונות.

אבל אין זה רק ענין של הכנת צידה רוחנית־פוליטית לעתיד. בישראל חיים מאות־אלפי ערבים ואנו מגדלים מהם להוראה, לפקידות ולמקצועות שונים, אגב לימוד־וקריאה בספרים. ויודע כי הצויים הם—ואף הטובים שבהם—ביחסם אלינו ואל שאיופיהם. במצב זה עלינו להגיש להם, לשם ריפוי חלקי־חלקיקי ביותר, ספרים מיוחדים בלשונם דווקא. בלי אשליות וסנטימנטאליות, אלא לפי תכנית פעולה ומאבק, הצמודה למציאות הערומה והאכזרית ולא לשום "אידיאולוגיות שעבר זמנן".

האם בסתיו 1970 נ. ר. מוסיף לתמוה על המועצה־לתרבות כאשר תמה בסתיו 1969? ודאי, איש מאתנו אינו יכול לקבוע את מידת קירבתנו לשלום עם הערבים. הנה הצהיר משה דיין באחרונה, על גלי הראדיו, כי כבר נכנסנו לשלב של סיום המלחמה! ובכן, מה נזק יש בתרגום "אלטנוילנד" לערבית? האם עלינו לקיים רק את האימרה "היפוך למלחמה"? אני רואה בזה קוצר־השגה, כי עלינו לא להרפות—בעת ובעונה אחת—גם מן ההנחה: היפוך לשלום!